

COLINDELE DE RĂZBOI

Iulia GORNEANU

Résumé: Les chants populaires de guerre représentent des documents sociaux particulièrement émouvants. Plus répandues dans le folklore de Transylvanie, ces créations sont disparues à présent du répertoire des communautés rurales et elles se retrouvent seulement dans le programme des concerts et dans la discographie des artistes populaires. La guerre constitue une époque sortie de la normalité, un intervalle temporel qui suspend les rythmes habituels et la tradition, une étape qui exige l'adaptation du rituel. Ayant une durée indéterminée, la guerre a été considérée comme un «passage», un «seuil», de même que la naissance, les noces et les funérailles. Elle a fait paraître un immense patrimoine qui a enrichi la littérature populaire et l'ethnomusicologie avec des doïnas, des chants de douleur, des chants de guerre ou «pour le soldat», des chants qui évoquent le déracinement, la captivité comme prisonnier de guerre, l'exil.

Mots-clés: Première Guerre Mondiale, chants de guerre, chants pour le soldat, cérémonial, Noël loin du pays.

„Oficiul central din Budapesta, institut pentru îngrijirea familiilor celor duși în război, roagă publicul ca în acest an să renunțe la obicinuitele felicitări de Anul nou, iar banii economisiți să-i trimită pe sama fondului de ajutorare a celor rămași fără sprijin acasă, îndeosebi a văduvelor și orfanilor celor căzuți în războiu”¹.

Această practică a fost consemnată în repetate rânduri, pe timp de război, în presa vremii din Ardeal și purta numele de „răscumpărarea felicitărilor”.

¹ „Foaia diecesană”, anul XXIX, nr. 52, Caransebeș, 28 Dec. v. 1914 (10 Ian. n.) 1915, p. 5.

Au fost ani în care cele mai luminoase zile din calendarul popular au stat sub semnul durerii, al jertfei și al morții. Au fost vremuri în care întregul dramatism al literaturii de sorginte orală își găsea oglinda dincolo de bocetele și cântecele ceremoniale de înmormântare, în cele mai neașteptate genuri folclorice. Unul dintre acestea este colindul. Cu toate că majoritatea cercetătorilor le includ în categoria „colinde neîncadrabile”, „colinde diverse” sau „provenite din alte categorii folclorice”, există etnologi precum Pamfil Bilțiu, Gheorghe Gh. Pop², Nicolae Ursu³, Petru Caraman⁴ care le identifică drept „colinde de război” sau „colinde pentru soldat”. Ultimul dintre aceștia le consideră o derivare a „colindelor de flăcău” și atrage atenția asupra decadentei genului odată cu poluarea tematicii consacrate. Eroismul eroului dispare, făcând loc jelaniei, protestului împotriva sorții, a vieții pe front, a plecării forțate din sat, a abandonului familiei.

La sfârșit de an, timpul moare și învie. E întruchipat în măști ale animalelor-totem, ale bătrânilor strămoși, ale spiritelor bune și rele. Colindele sunt cântece-urare, precreștine, care se repetă și se reactualizează în fiecare an, la fiecare casă, cu scopul de a ordona lumea. Termenul vine din latinescul *Calendae*, care în contact cu slava (*koleda*), a generat forma românească – colinda⁵. Autorii Dicționarului Limbii Române susțin originea slavă a termenului⁶, în timp ce etnologii Narcisa Știucă⁷, Valeriu Bălțeanu⁸ și Monica

² Pamfil Bilțiu, Gheorghe Gh. Pop, *Sculați, sculați, boieri mari. Colinde din județul Maramureș*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1996, p. 43-44.

³ Nicolae Ursu, *Folclor Muzical din Banat și Transilvania. (300 de colinde, cântece și jocuri)*, București, Editura Muzicală, 1983, 274 p.

⁴ Petru Caraman, *Colindatul la români, slavi și alte popoare*, București, Editura Minerva, 1983, p. 117-125.

⁵ „Originea romană a obiceiului este dezvăluită mai întâi de însuși numele lui, derivat din *calendae*, se subînțelege *Calendae Ianuariae* care denumea Anul nou al romanilor. Astfel, derivatele din vechiul slav *kolejla* împânzesc tot teritoriul slav, ultimele ramificații nordice fiind atestate la lituanieni (*kaleda*) și letoni (*kalada*). La neogreci și albanezi, termenul *colendra* apare mai adesea în refrene ca și *kalado leton*. De proveniență slavă, cum a arătat încă la începutul secolului O. Densușianu, sunt și denumirile *colind*, *colindă*, făcând parte din categoria cuvintelor de origine latină preluate de slavi și iarăși împrumutate de români cu fonetismul lor slav. Ovidiu Birlea, prefață la Petru Caraman, *Colindatul la români, slavi și alte popoare*, București, Editura Minerva, 1983, pag. VIII.

⁶ „Colind (a) vine la noi din paleoslavul Koleda”, cf., *Dicționarul Limbii Române*, Academia Română, București, 1913-1949, tom I, partea a II-a, p. 659.

Brătulescu⁹ optează pentru etimologia latină a cuvântului.

Prin refrenele lor, păstrate până astăzi, colindele invocau lumina, florile dalbe, zorile de zi. Odată cu creștinismul, acestor texte li s-au suprapus temele biblice, în special cele care vestesc Nașterea Mântuitorului Iisus Hristos. Se colindă în locuri de trecere, acolo unde spațiul este vulnerabil – la poartă, la fereastră sau în prag. Intervalul ales este, cu precădere, cel nocturn, un timp considerat magic, al morții și al învierii, al inițierii ceremoniale. Când intră în casă, colindătorii se plasează cu daruri rituale de jur împrejurul mesei, devenite în acel moment Centrul Lumii. Tematica colindelor este de o mare diversitate: există colinde de gazdă, profesionale (în special pastorale și de vânătoare), de june, de fată, de peșit, familiale, cosmogonice, mito-religioase, satirice, de doliu, și multe altele ... „Niciun statut social sau marital nu este omis sau dat uitării, pentru că această sărbătoare trebuie să fie împărtășită tuturor și toți trebuie să se împărtășească din esența ei”¹⁰. Sunt colinde de tip roman (agrare), colinde mithraice (solare), colinde creștine (pe teme biblice), colinde „hibrid” mito-religioase sau colinde de tip mai nou, precum cele de război. Acestea din urmă se îndepărtează de ritmul, stilul și modul de interpretare a colindelor propriuzise. Războiul este un timp ieșit din rost, în care ritualul se cere recalibrat.

Odinioară, cetele de colindători porneau de la răsărit, apoi mergeau din casă în casă, într-un parcurs circular, apotropaic, ce funcționa ca brâu protector al comunității. Ulterior, casa preotului sau biserica au început să fie cele dintâi colindate.

„Ceata care trecea pe la toate gospodăriile, familiile dintr-o așezare și colinda pe toți membrii așezării – erau amintiți chiar și cei morți în cursul aceluși an sau înstrăinați – recompunea trupul întreg al comunității care, în cele mai dese cazuri, este însăși biserica”¹¹.

⁷ Narcisa Alexandra Știucă, *Sărbătoarea noastră cea de toate zilele*, vol. I, București, Editura Cartea de buzunar, f.a., p. 51.

⁸ Valeriu Bălțeanu, *Dicționar de magie populară românească*, București, Editura Paideia, 2003, p. 71.

⁹ „Slavul *coleda*, derivat și el din *Calendae* și pătruns la noi prin adoptarea ierarhiei bisericesti slavo-bizantine, a influențat forma moștenită de români direct din latină” (Monica Brătulescu, *Colinda românească*, București, Editura Minerva, 1981, p. 15).

¹⁰ Narcisa Alexandra Știucă, *op. cit.*, p. 54.

¹¹ Sabina Ispas, *Colindatul în cadrul culturii naționale românești*, în „Tabor”, anul IV, nr. 9, decembrie 2010, p. 18.

În mentalitatea arhaică țărănească, colindătorii activau forța magică a cuvintelor prin repetiția colindelor de zeci sau poate de sute de ori într-o noapte, devenind protectori supremi ai comunității, aducători de noroc și belșug. Introducerea numelui celui colindat în textul colindei și formulele din final erau considerate de săteni un fel de vrajă, de incantație, menite să se înfăptuiască.

Războiul și-a pus amprenta într-un mod covârșitor asupra satului românesc. Scrisori versificate de pe front, cântece de jale și de înstrăinare, de prizonierat și refugiere, colindele, durerea celor rămași acasă, doliul, văduvia, satul pustiu ... Țăranii îi priveau cu respect pe cei care plecau, se rugau pentru ei, iar de sărbători le colindau din depărtări:

„Du-te pasăre și zboară,/ *Ler, Sfântă Mărie!* În Rusia de coboară,/ *Ler, Sfântă Mărie, Ler!* Deasupra de lagăre/ Unde stau cătanele/ Și le cântă cu glas tare/ Să știe că-i sărbătoare/ Și le cântă cu glas bun/ Să știe că îi Crăciun”¹².

Având o durată nedeterminată, în vatra satului războiul a fost considerat o „trecere”, „un prag”, la fel ca nașterea, nunta și înmormântarea. Din acest motiv, colindele de război preiau de multe ori elemente specifice cântecelor ceremoniale: „Și ei când s-o cununat?/ Rușii, când i-o împușcat/ Și cine le-o fo’ mireasă?/ Tunu’, artileria șasă./ Și cine le-o fo’ stegari?/ Tunurile cele mari...”¹³.

Dincolo de incertitudinea întoarcerii acasă, războiul însemna suferință, persecuție, batjocură, amânarea căsătoriilor, drama familiei dezmembrate.

„Dalbe flori, de sărbători,/ Nu s-aud colindători,/ Cum erau de alte ori,/ De cu sară, până-n zori./ Triste sunt fecioarele/ Că și-au tors fuioarele,/ Și și-au țăsut pânzele/ Și-și așteaptă mirile./ Dar mirele nu mai vine,/ Că-i plecat în țări streine...”¹⁴.

sau :

„Peste munți și peste brazi/ Nu poți mere de bănați/ De bănații mamelor/ De jelea copiilor/ Și copiii tot întreabă/ Unde-i tata, mamă dragă,/ Tată-to-i-n în Galiția/ Și nu vine până-i lumea”¹⁵.

¹² Grigore Leșe, *La obârșii*, Bistrița, Editura Charmides, 2001, p. 87.

¹³ Pamfil Bilțiu, Maria Bilțiu, *Folclor din Țara Maramureșului*, vol. I, Baia Mare, Editura Ethnologica, 2005, nr. 198, p. 147.

¹⁴ Pamfil Bilțiu, Gheorghe Gh. Pop, *Sculați, sculați, boieri mari...*, nr. 421, p. 302.

¹⁵ Grigore Leșe, *op. cit.*, p. 93.

O colindă de război din Țara Chioarului, culeasă de etnologul Pamfil Bilțiu, povestește cum își roagă tânărul recrut mama să-i brodeze cămeșa:

„Pe mânica de-a dreapta,/ Scrie-mi-te dumneata,/ Pe mânica de-a stânga,/ Scrie-m', maică, drăguța,/ Pe lătuțu' dinapoi/ Scrie-m' plug cu patru boi,/ Pă lătuțu' dinainte,/ Scrie-m' două-tri cuvinte,/ S-arăt la domnu' căprari,/ Că ț'am fost, maică, plugari (...) Corinda aiasta se zâce pă la care aveu feciori luaț în cătane, duși pă front”¹⁶.

Într-o altă colindă, de data aceasta cu un text cutremurător, tot mama este cea care este chemată să-și caute fiul...

„Maică, de ți dor de mine,/ Ie'ți mâncare pe trei zile,/ Și vino, maică, la mine./ Un'e vezi morminte mariu,/ Să știi, maică, că-s tunari;/ Un'e vezi morminte micu,/ Să știi că-s infanteriști;/ Un'e vezi mormânt cu flori/ Să știi, maică, că-s feciori;/ Un'e vezi mormântu' greu/ Să știi, maică, că sunt eu”¹⁷.

Acel arhaic-sărbătoresc – definit prin vestimentație, gest și cuvânt – este cu desăvârșire absent. Sunt colinde-cântec care nu se aud la fereastră sau în prag, ci la lumina focului din vatră, în taină, aproape șoptite.

„Ce haznă-i de astă sară? Tăț' feciorii-și duși în țară./ Noi avem mere și nuci./ Ei poartă săbii și puști./ Noi avem colaci de grâu./ I-s în sânje până-n brâu ... Astă corindă o corindam când o fo' duși bărbați și feciorii noștri la război. Apoi meream și corindam la fereastră. Apoi femeile-n casă plânjeu, de-o avut bărbat ori fecior dus. Zâce s-aveț' noroc ca mândră corindă mi-ați cântat”¹⁸.

Dar colinda este și o poezie a dragostei, cu puternice elemente ancestrale legate de ceremonialul căsătoriei. Feciorul / junele este voinic și viteaz, poate prinde cerbul, leul, bucurându-se apoi de laudele tuturor. Fata așteaptă pețitorii, își împletește cununa, își pune inel pe deget, măr în sân, simboluri ale dragostei. Greu de încadrat, prezentând uneori similitudini cu

¹⁶ Pamfil Bilțiu, Gheorghe Gh. Pop, *Sculați, sculați, boieri mari...*, nr. 416, p. 300.

¹⁷ Ioan Bocșa (coord.), *Colinde românești*, Cluj-Napoca, Editura Media Musica, 2003, nr. 1447, p. 633.

¹⁸ Pamfil Bilțiu, Gheorghe Gh. Pop, *Sculați, sculați, boieri mari...*, nr. 419, p. 301.

„colindele de fată” sau cu „colindele de pețit”, textele colindelor de război sunt, de cele mai multe ori, dramatice:

„Colo-n josu mai în josu,/ *Iai, Domnului, ia, Doamneri!*/ În frumoasa-i grădinioară,/ *Iai, Domnului, ia, Doamneri!* Sub un cireș înfloritu/
Sede-mi un soldat rănitu/ Fără mâini, fără picioare./ Pe soldat cine-l păzare,/ Îl păzește-o fată mare./ Rupse-și fiica de-a grăire/ Cătră dălbuț de soldatu:/ - Mori băiete ori te scoliu?/ Că mie-mi vin pețitoriu./ - Mergi, fată, și te mărită/ Că și eu de n-oi murire/ Și eu ție ți-oi d'aduce/ Galbini cu felderare/ Și d'argințai cu cupare”¹⁹.

Acum, locul junelui-erou este luat de soldat.

Strălucirea, fastul, tonul ceremonial al colindelor, temele și motivele aflate la granița cu basmul, legenda ori epopeea eroică, toate acestea sunt inexistente în colindele de război, pentru că războiul celor de acasă a fost la fel de greu de purtat. Timpul era agonizant, ca mulți dintre cei de pe front, ca anul ce se apropia de sfârșit. Bucuria veștii Nașterii Mântuitorului era eclipsată de durere:

„La poalele brazălor, / La Munți Carpaților./ Mor părinți pruncilor,/ Bărbați nevestelor./ Oare bieți ce-or cina?/ Plumbi din Galiția?/ Oare ce-or avea de cină?/ Plumbii din Gaver mașină./ Mor părinți pruncilor,/ Bărbați nevestelor./ În vârșuți brazălor, / Pă Munți Carpaților”²⁰.

Sau:

„E Crăciun de veselie/ Ei pă câmp de bătălie./ Dă, Doamne, o pace-n țară/ Și alt Crăciun vesel iară,/ Să să-ntoarcă-nvingători/ La draji căsuțele lor”²¹.

Evenimentele istorice majore, la fel ca eroii locali rămași în memoria colectivă, au dus la suprapuneri de teme, la re-contextualizarea unor alegorii relativ stabile, la aducerea în contemporaneitatea epocii a atitudinii morale și glorioase a personajelor, astfel încât cei colindați să se poată regăsi în textul poetic:

¹⁹ Ioan Bocșa (coord.), *op. cit.*, nr. 1447, p. 633.

²⁰ Pamfil Biltiu, Maria Biltiu, *Folclor din Țara Maramureșului*, nr. 199, p. 148.

²¹ Pamfil Biltiu, Gheorghe Gh. Pop, *Sculați, sculați, boieri mari...*, nr. 417, p. 301.

„Tri feciori se întâlniră,/ Și așe se sfătuiră:/ Haidet, fraț’, să mai umblăm!/ Cu jele să colindăm,/ Moartea și jelea amară,/ O intrat la noi în țară./ De poruncă de-mpărat/ La bătaie ne-o chemat ...”²².

O altă formulă de început, al cărei arhaism este fără echivoc, nu introduce de data aceasta o veste a bucuriei, ci, dimpotrivă, anunță un război ce pare de-a dreptul apocaliptic:

„Sculaț’, boieri, nu durmiț’/ Că nu-i vremea de durmit,/ Nici de să vesălit. Mare poruncă-o sosât./ Soț cu soț s-o despărțat,/ Și pruncii di la părint’, / Asta-i lumea ce de-apoi, / Cu amar și cu nevoi./ Luna și soarele plânje,/ Că pământu-i plin de sânje”²³.

Oamenii satului deosebeau moartea bună de moartea în străini, făceau ceremonii speciale pentru cei căzuți pe front, iar în locul lor puneau un brad în copârșeu. De sărbători, se colindă neamul. Iar neamul e compus din cei vii și cei plecați. Atunci când mortul nu are parte de ceremonialul funebru moștenit, durerea familiei e fără de margini:

„Când o fo’ de corindat/ S-o rugat de comândant/ Să le deie săbăciac./ Săbăciagu’ nu le-o dat,/ Că i-o dus la împușcat./ I-o-mpușcat tăt pân picioare/ Și-o căzut mort, pă răzoare./ Cine le-a fi maică dulce?/ Sanitarii când îi duce./ Cine le-a fi maică dragă?/ Sanitarii când îi leagă/ În loc de popă cu carte,/ Doi soldați cu dobă-n spate./ De tri ori pă zâ o bate/ Și le iartă din păcate./ În loc de tras clopotile,/ Dau nemți cu tunurile, / De răsună dealurile”²⁴.

Deloc simbolice, mai degrabă narrative, aproape cinematografice, colindele de război sunt mărturii ale unor vremuri haotice, întoarse pe dos:

„În peștera ce săracă,/ Vrut-a Isus să să nască,/ Dară lumea nu-l așteaptă/ Că îs duși ca să să bată./ Îs duși claic, la bătaie/ Unde om pă om să taie./ Nici păstorii nu mai vin,/ Să să-nchine-n Viflaim.”²²

Sau:

²² *Ibidem*.

²³ Pamfil Bilțiu, Maria Bilțiu, *Folclor din Țara Maramureșului*, nr. 201, p. 148.

²⁴ Pamfil Bilțiu, Gheorghe Gh. Pop, *Sculați, sculați, boieri mari...*, nr. 430, p. 307.

„Păst-un ceas, păstă două/ Le-o zinit poruncă nouă:/ – Orașu să-l
părăsîț/ Și la război să porniț./ S-o umplut lumea cu voi/ Mărgând la mare
război./ Unii-o mărs cătă Serbia,/ Alț o mărs cătă Rusia”²⁵.

Cântate îndeosebi de femei, aceste colinde-cântec sunt evocatoare și
invocatoare:

„Ce sară-i și-aiastă sară,/ *Asta-i sara lui Crăciun*,/ Dumnezău s-o
supărat,/ Ce război o rădicat?/ ne-m ruga la Precistea,/ Ca să-ncete bătaia./
Cātu-s pă câmpu’ de luptă,/ Dumnezo Sfântu’ le-ajută”²⁶.

Sau:

„O Iisuse, vino iară!/ Păste nori ca pe o scară./ Vino și te naște-n noi,
Și ne scapă de război”²⁷.

Dacă „finalurile textelor de colindă asigură funcția de urare a
obiceiului”²⁸, urările din finalul colindelor de război sunt, pur și simplu,
cutremurătoare:

„Vino, Doamne, vino iar/ Și ne scapă din amar./ Vino, Doamne, sii cu
noi/ Și ne scapă de război./ Din războiu’ lui cel strâmb,/ Do pă-ntregu’ tău
pământ/ Și de sânjele vărsat,/ De dușmanu’ de-mpărat”²⁹

Sau :

„Rămâi țară sănătoasă!/ De-oi trăi, te-oi cota iară/ De-oi muri, m-or
îngropa/ Pă front în Galiția...”³⁰.

Nefuncționale astăzi din cauza mesajului fixat în vremi, colindele de
război sunt adevărate documente sociale, file prețioase de istorie personală
care – odată descoperite – continuă să genereze emoție și conectare cu o lume
care a schimbat lumea.

²⁵ Tache Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului*, București, Editura Cultura Națională, 1925, p. 176.

²⁶ Pamfil Bilțiu, Maria Bilțiu, *Folclor din Țara Maramureșului*, nr. 197, p. 147.

²⁷ *Ibidem*, nr. 193, p. 145.

²⁸ Constantin Eretescu, *Folclorul literar al românilor. O privire contemporană*, București, Editura Compania, 2004, p. 41.

²⁹ Pamfil Bilțiu, Maria Bilțiu, *Folclor din Țara Maramureșului*, Vol. I, Baia Mare, Editura Ethnologica, 2004, nr. 194, p. 146,

³⁰ Pamfil Bilțiu, Gheorghe Gh. Pop, *Sculați, sculați, boieri mari. Colinde din județul Maramureș*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1996, nr. 430, p. 307.

„Asta-i corinda tatii. S-o corindat în primu' război, în războiu din '14:
Pământule păcătos (bis)/ De tri ori de te-o plouatu,/ Și tot nu te-ai săturat./
Acum toată lumea plânje,/ Că te-adepi, pământ, cu sânje./ Plâng nevestele cu
dor,/ După draji bărbați lor/ Că s-o dus, le-o părăsât,/ Nici carte nu le-o vinit,
La copii să o cetască/ Doru' să și-l potolească”³¹.

³¹ *Ibidem*, nr. 426, p. 305.

Fig. 1 – Amintire din război, 1916,
Colecție Iulia Gorneanu.

Fig. 2 – Fotografie din Marele Război,
cu un soldat și două femei îmbrăcate în
costume populare românești,
Colecție Iulia Gorneanu.